

Abstract

Barati documents (checks, barat and promissory notes) follow principles and rules such as "principle of non-hearing of objections" and "abstract description". Despite the great importance of these principles, most jurists have examined them briefly without specifying the relationship between them, which has caused many questions and ambiguities. In this study, to answer the questions, we have used descriptive and analytical methods as well as explanatory and inferential methods, and it was concluded that the principle of non-hearing of defects in Barati documents, in addition to basic relational defects, is necessary. Also apply to your transaction defects. In addition, the exceptions to each of these are different. It was also found that only the principle of not listening to the objections of these documents regarding the basic relationship is the result and fruit of the abstract description and not the mentioned principle regarding your relationship.

Keywords: abstract description, basic transaction, barati transaction, principle of non-hearing of objections, barati documents.

رابطه بین «وصف تجریدی» با «اصل عدم استماع ایرادات» در اسناد تجاری
با نگرشی بر رویه قضایی ایران

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱/۲۳

اکبرخوش^۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۳/۲۳

علی رادان جلی^۲

وحید قاسمی عهد^۳

چکیده

اسناد براتی (چک، برات و سفته) از اصول و قواعدی همچون «اصل عدم استماع ایرادات» و «وصف تجریدی» تبعیت می کنند. علی‌رغم اهمیت فراوان این اصول اکثر حقوقدانان بدون مشخص کردن رابطه بین آنها به بررسی مختصر و اجمالی آنها پرداخته‌اند، همین امر موجب سوالات و ابهام‌های زیادی گشته است. در این پژوهش، برای پاسخ به سوال‌های طرح شده، از روش‌های توصیفی و تحلیلی و نیز روش‌های تبیینی و استنتاجی بهره برده ایم و این نتیجه حاصل شد که اصل عدم استماع ایرادات در اسناد براتی، علاوه بر ایرادات رابطه‌ی پایه، لازم است در خصوص ایرادات معامله‌ی براتی هم اعمال شود. به‌علاوه، استثنائات هریک از این موارد متفاوت از دیگری است. ضمناً مشخص شد صرفاً اصل عدم استماع ایرادات این اسناد در خصوص رابطه پایه نتیجه و ثمره وصف تجریدی می باشد و نه اصل مذکور در خصوص رابطه براتی.

واژگان کلیدی: وصف تجریدی، معامله پایه، معامله براتی، اصل عدم استماع ایرادات، اسناد براتی.

۱. دانشجوی دکتری حقوق خصوصی، گروه حقوق، واحد اراک، دانشگاه آزاد اسلامی، اراک، ایران.

۲. استادیار، گروه حقوق، واحد اراک، دانشگاه آزاد اسلامی، اراک، ایران.

۳. استادیار، گروه حقوق، واحد اراک، دانشگاه آزاد اسلامی، اراک، ایران.

مقدمه

هرچند حقوق تجارت به عنوان شاخه‌ای از حقوق خصوصی به شمار می‌آید، لیکن به علت مقتضیات فعالیت‌های تجاری، باید در موارد بسیاری از اصول و احکامی متفاوت پیروی کند. از جمله اصولی که قوانین و مقررات حاکم بر تجارت را تحت تاثیر قرار داده، می‌توان به دو اصل «سرعت» و «اعتماد» اشاره کرد. مقررات حاکم بر اسناد تجاری نیز از تأثیر این دو اصل دور نمانده است و نتیجه آن که اصل «عدم استماع ایرادات» و «وصف تجریدی» در رابطه با اسناد براتی مطرح گشته است.

قانون تجارت ایران اشاره صریحی به این اصول نکرده و رویه قضایی نیز، اگرچه در بسیاری موارد آنها را به رسمیت شناخته، لیکن همچنان محاکمی وجود دارند که بدون توجه به اصول مذکور و یا با برداشتی نادرست از آنها، اقدام به صدور حکم می‌نمایند.

اهمیت بحث و بررسی این موضوع هنگامی آشکارتر می‌شود که به دکترین رجوع کنیم؛ هرچند در نگاه اول تصور می‌شود پیش از این بحث و بررسی‌های لازم در مورد این موضوعات صورت گرفته، لیکن با دقت و تأمل در تالیفات موجود اعم از کتب و مقالات ملاحظه می‌شود مباحث مطروحه به هیچ وجه گویای مطلب نبوده و همانگونه که برخی اساتید نیز تأکید دارند «...در جامعه ما درک ناصوابی در مورد اصول و قواعد کلی اسناد تجاری همانند وصف تجریدی سند تجاری و اصل عدم توجه ایرادات در برابر دارنده سند تجاری وجود ندارد به گونه‌ای که گاه منجر به برخی برداشتهای ناصواب از آثار سند تجاری در روابط میان اطراف آن می‌شود که در هیچ نظام حقوقی زنده‌ای پذیرفته نشده است...» (عبدی پورفرد، ۱۳۹۳: ص ۱۹) تفکیک بین معایب موجود در رابطه پایه و رابطه براتی و نیز شمول اصل عدم استماع ایرادات نسبت به عیوب معامله‌ی براتی، از نکاتی است که کمتر مورد توجه قرار گرفته است. افزون بر این، با توجه به عدم تفکیک میان موارد مذکور، نویسندگان در بیان استثنائات آنها نیز تفکیکی قائل نشده‌اند (نک: کاویانی، ۱۳۸۹، بهرامی، ۱۳۸۲، صقری، ۱۳۸۰) و ضمن مباحث، فقط به استثناءهای «وصف تجریدی» و «اصل عدم استماع ایرادات» اشاره کرده‌اند؛ حال آنکه چنین بنظر می‌رسد که استثنائات اصل اخیر الذکر در خصوص رابطه پایه و رابطه براتی کاملاً متفاوت است که در ادامه به آنها اشاره خواهیم کرد.

به منظور برطرف کردن ابهامات موجود تشخیص ارتباط بین «وصف تجریدی» و «اصل عدم استماع ایرادات» ضرورت دارد؛ چه آنکه برخی از نویسندگان، «اصل عدم استماع ایرادات» را از نتایج «وصف تجریدی» برشمرده‌اند (نک: بهرامی، ۱۳۸۲، ص ۴۹؛ سکوتی نسیمی، ۱۳۹۵، ص ۱۱۷) و عده‌ای دیگر، افزون بر «اصل عدم استماع ایرادات»، «اصل استقلال امضائات» را هم از نتایج و آثار وصف مذکور دانسته‌اند (نک: نوروزی، ۱۳۷۹، ص ۲۶؛ مافی، عبدالصمدی، ۱۳۹۴: ص ۱۱۷؛ مسعودی، ۱۳۷۹، ص ۱۰۷). این در حالی است که برخی «وصف تجریدی» را به مفهوم «اصل استقلال امضائات» تلقی کرده‌اند. (صقری، ۱۳۸۰، ص ۴۶)، و برخی دیگر، بدون هیچ اشاره‌ای، به وجود رابطه بین اصطلاحات مذکور، به تشریح و تبیین «اصل عدم استماع ایرادات» اکتفا کرده‌اند (کاویانی، ۱۳۹۵: ص ۱۳۷-۱۶۰). با توجه به مطالبی که بیان شد، طرح این سوالات ضروری به نظر می‌رسد:

ایرادات موجود در هر کدام از معاملات (اعم از پایه و براتی) تحت چه شرایطی و در برابر چه کسی قابلیت طرح دارند؟

رابطه بین وصف تجریدی با اصل عدم استماع ایرادات چیست؟

آیا استثنائات اصل عدم استماع ایرادات در خصوص معامله پایه و براتی یکسان هستند؟

لذا در ادامه تلاش خواهیم کرد با توجه به سکوت قانون تجارت ایران ضمن بررسی دکترین و رویه قضایی با کمک گرفتن از مقررات کنوانسیونهای بین المللی و کشورهای پیشرو در این زمینه به پاسخ مناسب برای سوالات یاد شده دست یابیم.

۱- مفهوم سند براتی

برای اسناد تقسیم بندی‌های مختلفی ارائه شده است منجمله، اسناد عادی و رسمی، اسناد تجاری و غیرتجاری و... . مولفین اسناد تجاری را به دو بخش تقسیم می‌کنند یکی از اسناد تجاری در معنای عام و دیگری اسناد تجاری در معنای خاص که از دسته دوم به اسناد براتی نیز تعبیر می‌شود. منظور از اسناد تجاری در معنای عام هر سندی است که در روابط تجاری بین تجار و سایر اشخاص مبادله می‌گردد از جمله: دفاتر تجاری، بارنامه، قبض انبار، اوراق بورس، اوراق مشارکت، اوراق قرضه، سهام و... (عرفانی، ۱۳۷۵: ص ۴، بهرامی، ۱۳۸۲: ص ۲۰، صقری، ۱۳۸۰: ص ۱۲، مسعودی، ۱۳۷۹: ص ۱۰۲) اما اسناد تجاری در معنای خاص به آن دسته از اسناد تجاری گفته می‌شود که در مبادلات نقش جانشینی پول و وسیله پرداخت دیون را دارند شامل برات سفته و چک (اسکینی، ۱۳۷۸: ص ۱۳۱- ستوده، ۱۳۷۵: ص ۱۳، مسعودی، ۱۳۷۹: ص ۱۰۳، بهرامی، ۱۳۸۲: ص ۲۰)

نظر به اینکه اسناد تجاری در معنای خاص از اصول و احکام تقریباً مشابهی تبعیت می‌کنند قانون تجارت ایران احکام و مقررات راجع به برات را به تفصیل بیان و در خصوص سایر این اسناد به مقررات وضع شده در باب برات ارجاع داده است ویژگی‌های مشترک برات، سفته و چک به گونه ای است که در مورد آنها، بجای عنوان اسناد تجاری، می‌توان از عنوان «اسناد براتی» استفاده کرد. (اسکینی، ۱۳۷۳: ص ۶). لذا در این پژوهش به تبعیت از دکترین (عبدی پور فرد، ۱۳۹۵: ص ۱۱۳- اسکینی، ۱۳۷۳: ص ۶) منظور از اسناد براتی، اسناد تجاری در معنای خاص شامل برات، سفته و چک می‌باشد.

۲- مفهوم رابطه پایه و رابطه براتی و لزوم تفکیک آنها

صدور اسناد براتی ثمره توافقات قبلی بین طرفین دخیل در صدور سند می‌باشد. غالباً این امر را با لحاظ یک نفع شخصی موضوع روابط قبلی بین خود و دارنده مستقیم انجام می‌دهند. معمولاً ایجاد و گردش سند براتی تسویه یک بدهی است که متعهد در مقابل دارنده مستقیم دارد این بدهی اصولاً در پی معامله ای بین طرفین ایجاد می‌شود.

معامله یا قرارداد پایه ممکن است قرارداد بیع، جعاله، قرض، و هرنوع معامله دیگری باشد که براساس آن، یک طرف قرارداد متعهد شده است مبلغی پول به عنوان عوض آنچه که دریافت کرده به طرف مقابل بپردازد. گاهی نیز دین یا تعهد منشا صدور سند تجاری، علت قراردادی ندارد بلکه ناشی از ضمان قهری است. به هر حال رابطه حقوقی پایه که منشاء صدور سند تجاری شده ممکن است معامله یا

قرارداد یا ضمان قهری و مسئولیت مدنی باشد. (عبدی پور فرد، ۱۳۹۳: ص ۵۴ و ۵۵) به بیان دیگر معاملات برواتی عموماً پس از یک رابطه حقوقی دیگر و به منظور تسهیل در پرداخت ها و ایفای تعهدات آن ایجاد می شوند، هرچند فراهم نمودن یک اعتبار نزدیک بر اساس مکانیسم تنزیل هم می تواند دلیلی بر صدور و ظهرنویسی سند تجاری باشد (پورجوهری، ۱۳۸۹: ص ۵۲). لذا غالباً هر معامله براتی همراه با یک معامله یا رابطه حقوقی دیگری است که از آن به معامله یا رابطه پایه تعبیر می شود. لازم است بین این دو معامله تفکیک قائل شویم. این تفکیک نه تنها در کتب و تالیفات حقوقی (صقری، ۱۳۸۰: ص ۵۰، اسکینی، ۱۳۷۳: ص ۹۹ و ۹۸، سکوتی نسیمی، ۱۳۹۵: ص ۱۱۷) بلکه در آراء محاکم نیز به وضوح مشاهده می گردد. به عنوان مثال در دادنامه شماره ۹۳۰۹۹۷۰۲۲۰۷۰۰۱۶۰ مورخ ۱۳۹۳/۲/۲۸ شعبه هفتم دادگاه تجدید نظر استان تهران آمده است: «... تعهد مندرج در سند تجاری از رابطه مبنایی جدا شده و خود تعهد مستقلی است و حتی بطلان رابطه مبنایی هم موجب بی اعتباری سند تجاری نمی شود...»^۱

همچنین در دادنامه شماره ۹۳۰۹۹۷۰۲۲۴۴۰۱۱۶۳ مورخ ۱۳۹۳/۹/۹ شعبه ۴۴ دادگاه تجدید نظر استان تهران استدلال شده: «... و نظر به اینکه با صدور چک از سوی صادر کننده، چک موصوف از منشا و سبب صدور منفک می گردد و این همان وصف تجردی اسناد تجاری است...»^۲

چنانکه ملاحظه شد دکتین و رویه قضایی بر تفکیک بین معامله پایه و براتی تصریح دارند لذا در این مقاله از معامله یا رابطه ای که منجر به صدور سند براتی شده به معامله یا رابطه اصلی و پایه و از صدور، ظهر نویسی، ضمانت و سایر معاملاتی که در رابطه با سند براتی صورت می گیرد به معامله یا رابطه براتی تعبیر خواهیم کرد.

۳- عدم وجود ملازمه بین وجود ایراد در معامله پایه با وجود ایراد در معامله براتی و بلعکس

بحث رابا یک مثال شروع می کنیم، (الف) که مبتلا به جنون است پس از خرید اتومبیل از شخص (ب) جهت پرداخت ثمن معامله، سفته ای در وجه او صادر می کند و متعاقباً (ب) نیز ملکی را از (ج) خریداری و سفته را در وجه او ظهر نویسی می کند. در مثالی دیگر شخص (الف) اتومبیلش را به شخص (ب) می فروشد و در ازای ثمن آن سفته ای از (ب) دریافت و متعاقباً با خرید ملکی از (ج)، سفته را ظهر نویسی و به (ج) واگذار می کند و پس از معامله (الف) با (ب) و صدور سفته، مشخص می گردد معامله فی ما بین (الف) و (ب) به دلیل مستحق للغیر بودن مبیع باطل بوده است.

سوال این است که آیا وجود ایراد در معامله پایه که در مثال اول جنون خریدار و در مثال دوم مستحق للغیر بودن مبیع می باشد ملازمه با وجود ایراد در معامله براتی دارد و آن را تحت تاثیر قرار می دهد یا خیر؟

هرچند طبق اصول حاکم بر حقوق مدنی در صورت فساد معامله، تعهداتی هم که متعهد بر مبنای آن پذیرفته فاقد مبنای حقوقی بوده و زایل می گردند اما در رابطه با اسناد تجاری با توجه به فلسفه وجودی چنین اسنادی در جهت حمایت از اعتبار این اسناد و سرعت بخشیدن به گردش آنها و جلب اطمینان

¹(<https://magazine.shme.ir/1395/10/16/اوصف/تجردی-اسناد-تجاری>)

²

(<http://j.ijri.ir/SubSystems/Jpri2/Showjudgement.aspx?id=aHN0SFkzUFRoMnc9:98/8/1>)

عامه نسبت به آنها، مقرراتی متفاوت از حقوق مدنی نسبت به آنها اعمال می گردد که پایه و مبنای این مقررات «وصف تجریدی بودن اسناد تجاری» و «اصل عدم استماع ایرادات» و «اصل استقلال امضات» است.

البته درک این مطالب در رابطه با مثال دوم چندان مشکل نیست چرا که با وجود محرز بودن فساد معامله پایه به لحاظ مستحق للغير بودن مبیع در صحت معامله براتی تردیدی وجود ندارد. لیکن در رابطه با مثال اول نه تنها معامله اول به لحاظ جنون خریدار باطل است بلکه معامله براتی نیز به لحاظ جنون صادرکننده سفته مواجه با ایراد خواهد بود. نکته مهمی که باید به آن توجه داشت اینکه ایراد وارده بر معامله براتی در مورد اخیر نه به لحاظ وجود ایراد در معامله پایه بلکه به دلیل وجود ایراد در خود معامله براتی است. به عبارت دیگر چنانچه در مثال مذکور جنون خریدار، ادواری بود و در زمان معامله پایه جنون او محرز، اما در زمان معامله براتی افاقه او محرز باشد تردیدی نمی ماند که ایراد معامله پایه در این حالت (جنون فروشنده) تاثیری در صحت معامله براتی که در حالت افاقه صورت گرفته نمی گذارد. امری که به دلیل اعمال «وصف تجریدی» نسبت به اسناد تجاری و نتیجه این وصف که همان «اصل عدم استماع ایرادات معامله پایه» می باشد موجب تفاوت احکام حقوق تجارت از حقوق مدنی در این خصوص شده است.

علیرغم اینکه در تالیفات صورت گرفته تفکیک دقیقی بین عیوب موجود در معامله پایه با عیوب موجود در معامله براتی و آثار واحکام آنها مشاهده نمی شود اما اکثر مولفین بر تفکیک بین معامله پایه از معامله براتی و در نتیجه عدم ملازمه وجود ایراد در معامله پایه با وجود ایراد در معامله براتی قائل هستند. (اسکینی، ۱۳۷۳:ص ۹۸ و ۹۹-صقری، ۱۳۸۰:ص ۵۰-سکوتی نسیمی، ۱۳۹۵:ص ۱۱۷)

با مطالعه آرای صادره توسط محاکم نیز ملاحظه می شود هر چند برخی دادگاه ها همچنان تحت تاثیر قواعد عام حاکم بر حقوق مدنی بطلان وبی اعتباری معامله پایه را به معامله براتی تسری داده و آن را بی اعتبار تلقی می کنند لیکن رویه غالب عدم تاثیر و نفوذ ایرادات معامله پایه به معامله براتی می باشد. دو نمونه رای ذیل موید نظرات مذکور می باشند:

الف- متعاقب دادخواست صادر کننده چک مبنی بر استرداد لاشه چک به طرفیت دارنده (ثالث) به دلیل اثبات خیانت در امانت اولین دارنده که چک را با ظهر نویسی به خواننده انتقال داده است دادگاه بدوی با احراز این که خواننده دارنده با حسن نیت می باشد دعوی خواهان را علیه وی فاقد وجهت قانونی دانسته و حکم به رد آن صادر کرده است. اما شعبه ۲۱ دادگاه تجدیدنظر استان تهران به موجب دادنامه شماره ۳۵۴۱ مورخ ۸۱/۹/۱۹ ضمن نقض حکم شعبه بدوی تصریح نموده: «..... به لحاظ اینکه (چک) از طریق مجرمانه تحصیل گردیده و در اختیار غیر گذاشته شده است فاقد ارزش و اعتبار است...»^۳ در این حکم دادگاه تجدیدنظر بدون توجه به اصول حاکم بر حقوق تجارت، عیوب و ایرادات موجود در معاملات و روابط قبلی را در حق ثالث با حسن نیت موثر و حکم به استرداد چک توسط وی به خواهان صادر کرده است. (برای ملاحظه رای مشابه می توان به دادنامه شماره ۹۲۰۹۹۷۰۹۰۸۹۰۰۶۲۱ مورخ ۹۲/۱۰/۲۲ شعبه پنجم دیوان عالی کشور مراجعه کرد.)^۴

^۳ (<https://dadfaran.com/detail/doc-13741-typ-64-R-Go.html:98/7/12>)

^۴ (<https://dadrah.ir/danesh/?s=تضمینی-وجه-چک-تضمینی>: 98/7/20)

ب- در برابر آراء مذکور، آراء متعددی وجود دارند که به طور صریح یا ضمنی موید عدم وجود ملازمه بین وجود ایراد در معامله پایه با وجود ایراد در معامله براتی هستند. از جمله دادنامه شماره ۹۳۰۹۹۷۰۲۲۰۷۰۰۱۶۰ مورخ ۱۳۹۳/۲/۲۸ شعبه ۷ دادگاه تجدیدنظر استان تهران که در آن تصریح شده: «... بر فرض اینکه آقای ج مرتکب جرم گردیده و مستند مدرکیه را با ارتکاب جرم و بر خلاف اخلاق و شرع به واخواندگان منتقل نموده دفاعیه موجه و در خور پذیرش نیست... و روابط مبنایی و منشا صدور تأثیری در حقوق دارنده ثالث با حسن نیت ندارد...»^۵ (برای ملاحظه آرا مرتبط می توان به دادنامه های شماره ۹۲۰۹۹۷۰۲۲۳۵۰۰۰۲۴ مورخ ۹۲/۱/۲۴ و ۹۳۰۹۹۷۰۲۲۳۵۰۱۰۵۴ مورخ ۹۳/۱۲/۱۹ شعبه ۳۵ دادگاه تجدید نظر استان تهران رجوع کرد).^۶

۴- «وصف تجریدی» در اسناد تجاری

«تجرید» در لغت به معنای برهنه کردن چیزی از زوایدی که بر آن است بکار رفته (معین، ۱۳۷۹: ص ۱۰۳۰)

منظور از «وصف تجریدی» در اسناد تجاری، مجرد و مستقل شدن تعهد براتی از تعهد پایه می باشد یعنی عمل حقوقی «صدور سند تجاری» و نیز هریک از اعمال حقوقی «قبولی» «ضمانت» و «ظهرنویسی» از رابطه حقوقی منشا صدور خود و از تعهد پایه جدا می شود و استقلال پیدا می کند. (ریپر و روبلو، المپول فی قانون التجاری، ج ۲ ص ۱۹۳ به نقل از دکتر عبدی پور فرد، ۱۳۹۳: ص ۵۶)

نکته قابل توجه اینکه ممکن است به هر دلیلی معامله پایه با ایرادات و اشکالاتی مواجه و در نتیجه صادر کننده سند مجاز به عدم تادیه ثمن و اجرای تعهد در برابر طرف مقابل باشد. چنانچه در این موارد تعهد مدیون به موجب اسناد غیرتجاری باشد شکی نیست که می تواند با توسل به ایرادات، به لحاظ بطلان یا فسخ معامله پایه ویا سایر ایرادات از پرداخت ثمن امتناع نماید. اما چنانچه تعهد مدیون به پرداخت ثمن به موجب اسناد تجاری همچون سفته، برات و چک صورت گرفته باشد متعهد له قادر خواهد بود با استناد به وصف تجریدی بودن اسناد تجاری متعهد را به اجرای تعهد ملزم نماید.

در معاملات مدنی اسناد و معامله پایه، رابطه علت و معلولی دارند به گونه ای که با از بین رفتن معامله، سند نیز اعتبار خود را از دست می دهد، اما در خصوص اسناد تجاری ویژگی هایی نظیر وصف تجریدی سند و اعمال اصل استماع تأثیر ایرادات باعث خواهند شد، ایرادات مربوط به معاملات پایه در تعهد مبتنی بر سند تجاری قابل استناد نباشند. لذا گفته می شود اسناد در حقوق مدنی جنبه تبعی دارند حال آنکه در حقوق تجارت موضوعیت دارند. این مفاهیم را در رویه قضایی و دادنامه های صادره توسط دادگاههای ایران نیز می توان مشاهده کرد. به عنوان مثال در دادنامه شماره ۹۲۰۹۹۷۰۲۱۴۰۰۰۵۷۹ مورخ ۱۳۹۲/۷/۱۴ شعبه ۱۹۱ دادگاه عمومی حقوقی تهران آمده است: «...گرچه چک سند عادی است اما سند تجاری است و برخلاف اسناد غیرتجاری جنبه تبعی نداشته و خود سند موضوعیت دارد...»^۷، هیات عمومی شعب حقوقی دیوان عالی ایران نیز در رای شماره ۲۰ مورخ

⁵ (<https://magazine.shme.ir/1395/10/16/>) 98/7/15: اوصاف/تجریدی-اسناد-تجاری

⁶

(<http://j.ijri.ir/SubSystems/Jpri2/Showjudgement.aspx?id=ZU9tekdDaWZIK1E9:98/8/1>)

⁷ (<http://magazine.shme.ir/1395/10/1/>) 98/7/15: اوصاف-تجریدی-اسناد-تجاری

۱۳۶۹/۸/۱۵ ضمن تشریح تفاوت بین اسناد تجاری با اسناد غیر تجاری بر ضرورت رعایت وصف تجریدی در اسناد تجاری تاکید نموده است. (به نقل از نوروزی، ۱۳۷۹: ص ۲۶)

با توجه به مطلب فوق می توان گفت تجرید در حقوق تجارت بی ارتباط با مفهوم لغوی آن نمی باشد. چرا که در رابطه با اسناد تجاری نیز به معنای مجرد و مستقل بودن تعهد براتی از تعهد و معامله پایه می باشد. به عبارت دیگر ایرادات موجود در معامله پایه قابل استناد در برابر دارنده سند تجاری نیست.

۵- جایگاه وصف تجریدی بودن اسناد تجاری در حقوق ایران

قانون تجارت ایران در رابطه با وصف تجریدی هیچ ماده صریحی ندارد. هرچند برخی سعی می کنند تا با استناد به مواد ۲۴۹، ۲۴۵، ۳۱۳، ۳۱۲، ۳۰۹، ۳۱۰ و ۳۱۴ ق.ت. مواد مذکور را به عنوان مبانی و چارچوبهای قانونی وصف مذکور بیان کنند. (جنیدی، شریعتی نسب، ۱۳۹۲: ص ۱۴ و ۱۵ - نظریه مشورتی ۳۷۵۰/۷ مورخ ۱۳۹۰/۷/۳۰) اما واقعیت غیر از این است. زیرا قانون تجارت ایران از قانون ۱۸۰۷ فرانسه اقتباس شده است (اسکینی، ۱۳۷۸: ۲۰) که در آن زمان وصف تجریدی بودن اسناد تجاری در قوانین فرانسه جایگاهی نداشته و پس از آن در اصلاحات سال ۱۹۳۵ وارد قانون تجارت فرانسه شده است. (کاویانی، ۱۳۸۹: ۱۴۳)

با توجه به فقدان نص قانونی در رابطه با وصف تجریدی، حقوقدانان نیز عموماً توجه خاصی را نسبت به آن معطوف نداشته اند و بعضاً ضمن سایر مباحث به آن اشاره کرده اند. در حالی که برخی به بیان و تشریح اصل عدم استماع ایرادات پرداخته اند لیکن هیچ اشاره ای به وصف تجریدی به عنوان یکی از مبانی اصل مذکور نکرده اند (کاویانی، ۱۳۸۹: ص ۱۴۳ تا ص ۱۴۵) این در حالی است که برخی دیگر از حقوقدانان تعبیری گسترده از این وصف ارائه کرده اند و معتقد هستند اصل عدم استماع ایرادات به طور کلی نتیجه و اثر وصف مذکور است. (جنیدی، شریعتی نسب، ۱۳۹۲: ص ۱، سکوتی نسیمی، ۱۳۹۵: ص ۱۱۷، بهرامی، ۱۳۸۲: ص ۴۹، نوروزی، ۱۳۷۹: ص ۲۶، محمد صقری ص ۵۰) برخی دیگر از این نیز فراتر رفته و علاوه بر اصل عدم استماع ایرادات، اصل استقلال امضائات را هم از جمله نتایج این وصف به شمار آورده اند. (نوروزی، ۱۳۷۹: ص ۲۶، مافی، عبدالصمدی، ۱۳۹۴: ص ۱۱۷ - مسعودی، ۱۳۷۹: ص ۱۰۷)

رویه قضایی ایران نیز در تفسیر وصف تجریدی با فقدان نص قانونی صریح، ناگزیر از دکرین متاثر شده است. برخی دادگاه ها به لحاظ عدم آشنایی یا عدم اعتقاد به وصف مذکور همچنان با توسل به اصول و قواعد حاکم بر حقوق مدنی مبادرت به صدور رای می نمایند. مهم اینکه این رویه نه تنها در دادگاه های تالی بلکه در موارد متعددی دادگاه های عالی هم، چنین عمل می کنند. به عنوان مثال علیرغم اینکه در پرونده کلاسه ۹۱۰۱۳۶ شعبه دوم دادگاه عمومی ارومیه با توجه به اصل عدم استماع ایرادات چنین استدلال کرده است: «...به لحاظ اصل عدم استماع ایرادات در مورد اسناد تجاری و اینکه وجود چکها در ید دارنده دلالت بر اشتغال ذمه خواننده به عنوان صادر کننده چکها داشته لذا دفاعیات وکیل خولنده غیر موجه تلقی و دعوای مطروحه مثبت تشخیص و بر محکومیت خولنده به پرداخت وجه خواسته و... صادر و اعلام می گردد.» شعبه پنجم دیوان عالی کشور به موجب دادنامه شماره

۹۲۰۹۹۷۰۹۰۸۹۰۰۶۲۱ مورخ ۱۳۹۲/۱۰/۲۲ بی توجه به وصف تجریدی و اصل عدم استماع ایرادات ضمن نقض این دادنامه، استدلال نموده: «... با توجه به اینکه چکهای موضوع دعوی در مورد قرارداد خرید شرکت تعاونی تولیدی س. و تعهدات ناشی از آن بوده و چک ۵۰ میلیون تومانی به عنوان تضمین قرارداد صادر شده و تا تعهدات متقابل انجام نشده باشد و صادرکننده چک تضمین هم از مفاد قرارداد تخلف نموده باشد قابل مطالبه نیست و مدیران شرکت مورد معامله با عدم اثبات تخلف خریدار حق واگذاری چک مزبور به غیر را نداشته اند در حالی که به ادعای وکیل خواننده (صفحه ۲۴ و ۲۵) مبیع هنوز تحویل نشده است لذا حکم فرجام خواسته..... نقض و رسیدگی مجدد به شعبه دیگر دادگاه عمومی ارومیه ارجاع می‌شود»^۸

در پرونده دیگری نیز شعبه ۲۱ دادگاه تجدیدنظر استان تهران به موجب دادنامه شماره ۳۵۴۱ مورخ ۸۱/۹/۱۹ ضمن نقض حکم صادره توسط دادگاه بدوی، بدون توجه به حکومت وصف تجریدی در اسناد تجاری، چنین مبادرت به صدور رای نموده است: «... در خصوص ادله چک مورد امانت به شماره با توجه به محکومیت کیفری تجدیدنظر خواننده به شرح مفاد مندرج در دادنامه مزبور و اینکه چک مزبور در یدهرکس یافت گردد به لحاظ اینکه از طریق مجرمانه تحصیل گردیده و در اختیار غیر گذاشته شده است، فاقد ارزش و اعتبار است ...»^۹ (برای ملاحظه آراء مشابه می‌توان به دادنامه شماره ۹۲۰-۰۶۶۲ مورخ ۹۲/۷/۲۱ شعبه ۱۴۹ دادگاه عمومی حقوقی تهران و رای بدوی صادره در پرونده کلاسه ۹/۷۵۳۰ شعبه ۲۵ دیوانعالی کشور به موجب دادنامه ۷۲۱۴۳ دادگاه حقوقی (مراجعه نمود).^{۱۰} البته در مقابل آراء ذکر شده آراء دیگری وجود دارند که با در نظر گرفتن وصف تجریدی صادر شده اند به عنوان مثال شعبه ۸ دادگاه تجدیدنظر استان تهران در دادنامه شماره ۹۲۰۹۹۷۰۲۲۰۸۰۱۲۸۶ مورخ

مورخ ۱۳۹۲/۹/۲۵ چنین استدلال کرده است: «...روابط احتمالی تجدیدنظرخواه با افراد دیگر تاثیری در موضوع متنازع فیه ندارد تجدیدنظر خواننده، دارنده ثالث با حسن نیت تلقی می‌شود؛ بر اساس وصف تجریدی اسناد تجاری، ایرادات از جمله روابط قراردادی موثر در موضوع نیست...»^{۱۱} (برای ملاحظه آراء مشابه می‌توان به دادنامه شماره ۹۲۰۹۹۷۰۲۲۰۱۰۱۵۶۷ مورخ ۹۲/۱۱/۱۲ شعبه ۱ دادگاه تجدیدنظر استان تهران^{۱۲}، دادنامه شماره ۹۲۰۹۹۷۰۲۲۰۸۰۱۲۸۶ مورخ ۱۳۹۲/۹/۲۵ شعبه ۸ دادگاه تجدیدنظر استان تهران^{۱۳} و دادنامه شماره ۹۲۰۹۹۷۰۲۲۳۵۰۰۰۲۴ مورخ ۹۲/۱/۲۴ شعبه ۳۵ دادگاه تجدیدنظر استان تهران^{۱۴} رجوع کرد).

^۸ (<http://dadrah.ir/danesh/>: شرایط - مطالبه وجه - چک - تضمینی) (۹۸/۷/۲۰)

^۹ (<https://dadfaran.com/detail/doc-13741-typ-64-R-Go.html:98/7/12>)

^{۱۰} (<http://j.ijri.ir/SubSystems/Jpri2/Showjudgement.aspx?id=MUVRUvo2UGNyaVE9:98/8/1>)

^{۱۱} (<http://j.ijri.ir/SubSystems/Jpri2/Showjudgement.aspx?id=eUUwaVXSGFnQIU9:98/8/1>)

^{۱۲} (<http://j.ijri.ir/SubSystems/Jpri2/Showjudgement.aspx?id=ZU9tekdDaWZIK1E9:98/8/1>)

^{۱۳} (<http://j.ijri.ir/SubSystems/Jpri2/Showjudgement.aspx?id=eUUwaVXSGFnQIU9:98/8/1>)

^{۱۴} (<http://j.ijri.ir/SubSystems/Jpri2/Showjudgement.aspx?id=MUVRUvo2UGNyaVE9:98/8/1>)

با توجه به آنچه گذشت بویژه عدم وجود نص قانونی در خصوص وصف تجریدی و تشتت در دکترین و صدور آرای معارض در این مورد، وضع قوانین مرتبط با موضوع لازم و ضروری می‌نماید.

۶- اصل عدم استماع ایرادات

برخلاف اصول و قواعد حاکم بر حقوق مدنی که اقتضا دارند متعهد هر زمان در برابر متعهدله با توسل به ایرادات معامله پایه از اجرای تعهدات ناشی از آن امتناع نماید در حقوق تجارت به منظور جلب اعتماد نسبت به اسناد تجاری و تسریع در گردش آنها اصلی تحت عنوان «اصل عدم استماع ایرادات» یا «اصل عدم توجه به ایرادات» مطرح می‌باشد. به موجب این اصل متعهدله از طرح هر گونه ایرادی از طرف متعهدین سند مصون است.

نکته بسیار مهم این که منظور از عیوب و ایرادات چیست؟ آیا عدم استماع ایرادات معامله پایه در برابر دارنده است یا عدم استماع ایرادات معامله براتی در برابر دارنده؟ به عبارت دیگر آیا منظور این است که چنانچه معامله پایه به هر دلیلی از جمله فسخ، عدم اجرای تعهد و..... مواجه با ایراد باشد این ایرادات در برابر دارنده قابل استماع نیستند. یا اینکه اگر معامله براتی به هر دلیلی از جمله فقدان اهلیت صادر کننده، جعل امضا، مسروقه بودن سند براتی، ادعای پرداخت وجه سند و..... با ایراد مواجه باشد، چنین ایراداتی قابلیت استماع ندارند؟

به منظور رسیدن به پاسخ سوالات فوق ضرورت دارد ابتدا مبانی و جایگاه اصل عدم استماع ایرادات مورد بررسی قرار گیرد.

۷- مبانی اصل عدم استماع ایرادات

مبنای اصل عدم استماع ایرادات را باید در قابلیت نقل و انتقال اسناد تجاری و لزوم سرعت و سهولت در انتقال و جلب اعتماد عامه نسبت به آنها جستجو کرد. زیرا اسناد تجاری به عنوان وسیله پرداخت و اسناد جایگزین پول لازم است مانند پول واجد ارزش و اعتبار باشند و دارنده چنین اسنادی خود را مصون از ایرادات مربوط به نقل و انتقالات سابق و معاملات پایه بدانند در غیر این صورت این اسناد به عنوان وسیله مبادله مقبولیت عامه نخواهند یافت. لذا اصل عدم استماع ایرادات اقتضا دارد دارنده با حسن نیتی که با اعتماد به ظاهر صحیح سند براتی، آن را دریافت کرده است به جز در موارد استثنایی از ایرادات مطروحه توسط متعهدین مصون و در امان بماند. اگر متعهدین و امضا کنندگان سند با اعمال اصل عدم استماع ایرادات متضرر شوند، دارنده در ورود این ضرر هیچ نقشی نداشته است و برعکس اگر با عدم پذیرش اصل، دارنده را در معرض خطر قرار دهیم، مسئولین سند در ورود ضرر بی تاثیر نبوده اند، چرا که ضرر دارنده ناشی از اعتماد او به ظاهر سندی می باشد که متعهدین در ایجاد چنین ظاهری تاثیرگذار بوده اند. با مطالعه تالیفات موجود در این رابطه ملاحظه می گردد اکثر مولفین و حقوقدانان در مبحث مربوط به وصف تجریدی و اصل عدم استماع ایرادات مبانی مذکور را مد نظر داشته اند. (کاویانی، ۱۳۸۹: ص ۱۴۳ و ۱۴۴)

علاوه بر دکترین، رویه قضایی نیز در موارد متعددی با تکیه بر مبانی یادشده اتخاذ تصمیم نموده، به عنوان مثال شعبه ۱۵ دادگاه عمومی حقوقی تهران در داخنامه شماره ۱۰۷۵ مورخ ۹۰/۱۱/۲۸ عینا استدلال نموده: «..... با توجه به اصل عدم استماع ایرادات نسبت به شخص ثالث و وصف تجریدی

چک..... که از نظر دادگاه این دفاعیات موجه است و با اصل سرعت در روابط تجاری مطابقت دارد.....»^{۱۵}

نکته قابل توجه اینکه هر چند مبانی فوق در رابطه با اصل عدم استماع ایرادات درخصوص ایرادات موجود در معامله پایه و اصل مذکور در رابطه با ایرادات موجود در معامله براتی اشتراک دارند اما اصل عدم استماع ایرادات در معامله پایه به یک مبنای دیگری نیز اتکا دارد که اصل عدم استماع ایرادات در رابطه با معامله براتی از آن بی بهره است و آن حکومت وصف تجریدی بودن در رابطه با اسناد تجاری است. بر مبنای وصف تجریدی، سند براتی به محض صدور از معامله پایه جدا شده و مستقل از معامله پایه به حیات خود ادامه می‌دهد و در نتیجه ایرادات معامله پایه قابل استماع در برابر دارنده سند براتی نیستند.

۸- جایگاه اصل عدم استماع ایرادات در حقوق ایران

قانون تجارت ایران که در سال ۱۳۱۱ به تصویب رسیده از قانون تجارت ۱۸۰۷ فرانسه اقتباس شده است. (اسکینی، ۱۳۷۸: ص ۲۰) این در حالی است که در فرانسه، تا سال ۱۹۳۵ اصل عدم استماع ایرادات در قانون پیش‌بینی نشده بود لذا تلاش جهت استخراج این اصل از بین متون قانون تجارت مثمر نیست. (کاویانی، ۱۳۸۹: ص ۱۴۳) رویه قضایی ایران نیز از دیرباز با اصل مذکور آشنا بوده و به آن استناد می‌کرده و آراء متعددی در این زمینه صادر شده‌اند از جمله رای تمیزی ۲۰۱ مورخ ۲۷/۲/۴ شعبه سوم دیوان عالی کشور و رای وحدت رویه هیات عمومی دیوان عالی کشور به شماره ۵۴۸ مورخ ۳۸/۲/۴ (بهرامی، ۱۳۸۲: ص ۵۰ و ۵۱) اما واقعیت این است که در موارد بسیار زیادی نیز دادگاه‌ها بدون توجه به اصل مذکور و با استناد به اصول و قواعد حاکم بر حقوق مدنی مبادرت به صدور رای نموده‌اند که در برخی موارد این آرا در محکمه عالی نقض شده‌اند از جمله، آرای که توسط شعبه سوم دادگاه عمومی تبریز و شعبه پنجم دادگاه حقوقی یک تبریز صادر و نهایتاً به موجب رای فرجامی شماره ۱۱۶-۶۵/۲/۲۳- دیوان عالی کشور نقض شده‌اند (به نقل از نوروزی، ۱۳۷۹: ص ۲۵ و ۲۶) از آرای دیگری که بدون توجه به اصل عدم استماع ایرادات صادر شده‌اند می‌توان به رای شماره ۳۵۴۱ مورخ ۱۳۸۱/۹/۱۹ شعبه ۲۱ دادگاه تجدیدنظر استان تهران اشاره کرد. به موجب این رای در مورد چکی که از طریق خیانت در امانت تحصیل و به شخص ثالث منتقل گردیده است، با این استدلال که تحصیل چک از طریق مجرمانه در ید هر کس که باشد فاقد ارزش و اعتبار قانونی می

15(<https://dadrah.ir/danesh/?s=عدم-توجه-اصل-نداشتن-ایرادات-نسبت-جریان-نداشتن-اصل-عدم-توجه-s>)

باشد، حکم استرداد چک به نفع صادر کننده، صادر نموده است¹⁶. (برای مشاهده رای مشابه می توان به دادنامه شماره ۶۶۲-۹۲۰ مورخ ۹۲/۷/۲۱ شعبه ۱۴۹ دادگاه حقوقی تهران رجوع کرد.)^{۱۷}

با توجه به سکوت قانونگذار قانون تجارت ایران و نبودن وحدت رویه بین محاکم در خصوص اصل عدم استماع ایرادات لازم است به دکترین مراجعه نمود. حقوقدانان و مولفین نیز عموماً به ذکر کلیاتی بسنده کرده اند و برخی اصل عدم استماع ایرادات را نتیجه اعمال وصف تجریدی شمرده اند (عبدی پور فرد، ۱۳۹۵:ص ۱۲۷-بهرامی، ۱۳۸۲:ص ۴۹ - نوروزی، ۱۳۷۹:ص ۲۶- سکوتی نسیمی ۱۳۹۵:ص ۱۱۷- صقری، ۱۳۸۰:ص ۵۰- جنیدی، ۱۳۹۲:ص ۱، همایون صافی ص ۱۱۷) که همین امر ابهامات زیادی را موجب شده است.

۹- محل اعمال اصل عدم استماع ایرادات

سوالی مهمی که در اینجا مطرح می شود اینکه آیا اصل عدم استماع ایرادات شامل کلیه ایرادات (اعم از ایرادات معامله پایه و ایرادات معامله براتی) می شود یا اینکه صرفاً در خصوص ایرادات معامله پایه حاکم است؟ پاسخ به این سوال از این جهت مهم است که چنانچه اشاره شد اکثر مولفین و حقوقدانان هیچ تفکیکی بین عیوب موجود در معامله پایه با عیوب موجود در معامله براتی قائل نشده اند و برخی نیز که چنین تفکیکی را مدنظر قرار داشته اند با توسل به اصول حاکم بر حقوق مدنی عقیده بر عدم تسری اصل عدم استماع ایرادات نسبت به ایرادات رابطه براتی دارند (برای نمونه نک:عبدی پور فرد، ۱۳۹۳، ص ۵۴-۶۳) حال آنکه به نظر می رسد با توجه به فلسفه وجودی اصل عدم استماع ایرادات که همانا افزایش اعتبار اسناد تجاری و تسریع گردش و جلب اعتماد عامه نسبت به آن‌ها و در نتیجه تقویت نقش جایگزینی آن‌ها به عنوان ابزار پرداختی است، و اینکه اصل مذکور به عنوان یک اصل ایفای نقش می نماید، و همچنین با در نظر گرفتن قوانین و رویه قضایی سایر کشورها و کنوانسیون‌های بین‌المللی، از جمله کنوانسیون‌های آنسیترال و ژنو، بی شک محل اجرای این اصل، درمورد کلیه ایرادات، اعم از ایرادات راجع به رابطه پایه و رابطه براتی است.

ماده ۳۰ کنوانسیون آنسیترال بطور مطلق مقرر داشته: «امضا کننده سند در مقابل دارنده حمایت شده نمی تواند به هیچ گونه ایرادای استناد نماید ...» و در ادامه استثنائات وارده بر این اصل را برشمرده است که برخی از این استثنائات ناظر به ایرادات رابطه پایه و برخی دیگر، همچون ایراد جعل امضا، تحریف سند، امضا توسط نماینده فاقد اختیار و عدم اهلیت، ناظر به ایرادات رابطه براتی هستند. کنوانسیون ۱۹۳۰ ژنو نیز در مواد متعددی استثنائات وارده بر اصل عدم استماع ایرادات (اعم از ایرادات رابطه براتی و رابطه پایه) را برشمرده که از جمله می توان به امضا سند توسط شخص فاقد اهلیت و همچنین امضاهای

¹⁶ (<https://dadfaran.com/detail/doc-13741-typ-64-R-Go.html:98/7/12>)

¹⁷ (<http://j.ijri.ir/SubSystems/Jpri2/Showjudgement.aspx?id=MUVRUvo2UGNyaVE9:98/8/1>)

مجموع و یا امضا توسط نماینده فاقد اختیار اشاره نمود که این مطلب از مواد متعددی از جمله مواد ۷، ۸، ۱۰ و ۶۹ این کنوانسیون استنباط می‌شوند.

نتیجه مهم این بحث، ضرورت تفکیک ایرادات رابطه پایه و ایرادات رابطه براتی است؛ امری که علی‌رغم توجه به آن در قوانین کشورهای دیگر و مقررات کنوانسیون های ژنو و آنسیترا، دکترین و رویه قضایی در ایران به آن بی توجه بوده و همین بی توجهی باعث خلط مباحث و حصول نتایج ناصوابی گردیده است. اهمیت این تفکیک، در مباحث آتی پیرامون استثنائات وصف تجریدی و اصل عدم استماع ایرادات بیشتر آشکار خواهد شد.

۱۰- رابطه بین اصل عدم استماع ایرادات با وصف تجریدی

باتوجه به آنچه که گذشت این نتیجه حاصل می‌شود که اصل عدم استماع ایرادات به دو بخش تقسیم می‌گردد، یکی، عدم استماع ایرادات معامله پایه و دیگری عدم استماع ایرادات معامله براتی که هر کدام از این دو آثار، احکام و استثنائاتی متفاوت از دیگری دارند و صرفاً اصل عدم استماع ایرادات در رابطه با معامله پایه به عنوان نتیجه وصف تجریدی بودن می‌باشد زیرا وصف تجریدی به معنای مجرد و مستقل بودن تعهد براتی از معامله پایه و در نتیجه عدم تاثیر ایرادات معامله پایه در تعهدات براتی است و نه مجرد و مستقل بودن تعهدات براتی از معامله براتی اما اکثر مولفین اصل عدم استماع ایرادات را بدون تفکیک آن در رابطه با معامله پایه و معامله براتی نتیجه وصف تجریدی بودن اسناد تجاری می‌دانند. (مافی ص ۱۱۷، صقری، ۱۳۸۰: ص ۵۰- سکوتی نسیمی، ۱۳۹۵: ص ۱۱۷، بهرامی، ۱۳۸۲: ص ۴۹، نوروزی، ۱۳۷۹: ص ۲۶) بنابراین علاوه بر اینکه هیچ تفکیکی بین عیوب موجود در معامله پایه و عیوب موجود در معامله براتی و آثار و احکام آنها قائل نیستند استثنائات هر دو اصل را که تفاوت های اساسی و بنیادین با هم دارند در یک مقوله و تحت عنوان استثنائات وصف تجریدی و یا استثنائات اصل عدم استماع ایرادات مطرح می‌کنند. (سکوتی نسیمی، ۱۳۹۵: ص ۱۴۳ تا ۱۵۴، کاویانی، ۱۳۸۹: ص ۱۴۷ تا ۱۵۲، بهرامی، ۱۳۸۲: ص ۵۱ تا ۶۰، صقری، ۱۳۸۰: ص ۵۰ و ۵۱)

۱۱- استثنائات اصل عدم استماع ایرادات و وصف تجریدی

علیرغم اینکه اکثر حقوقدانان استثنائات اصل عدم استماع ایرادات و وصف تجریدی را توأمان مطرح و بررسی کرده‌اند (نک: کاویانی، ۱۳۸۹: ص ۱۴۷ تا ۱۵۲، صقری، ۱۳۸۰: ص ۵۰ و ۵۱، سکوتی نسیمی، ۱۳۹۵: ص ۱۴۳ تا ۱۵۴، بهرامی، ۱۳۸۲: ص ۵۱ تا ۶۰) اما با بررسی دقیق موضوع مشخص می‌گردد که استثنائات اصل عدم استماع ایرادات در خصوص رابطه پایه (وصف تجریدی) با استثنائات این اصل در خصوص رابطه براتی کاملاً متفاوت است زیرا در حالیکه «اصل عدم استماع ایرادات» در رابطه پایه، تنها دارای دو استثناء یکی «دارنده بلاواسطه» و دیگری «دارنده فاقد حسن نیت» است و مواردی مثل «عدم رعایت شرایط ماده ۱۹۰ قانون مدنی در معامله پایه»، «ایراد به تخلف طرف از انجام تعهدات خود»، «ایراد به ارتکاب جرم در معامله پایه» و غیره را شامل می‌شود؛ اما «اصل عدم استماع ایرادات» در معامله براتی، دارای دو دسته استثناء است؛ یک دسته از آنها موجب «زوال نسبی تعهد متعهد» می‌شود و ایراداتی مثل «عدم وجود رضا در صدور سند براتی»، «جهت نامشروع در صدور سند براتی»، «سرقت و مفقودی»،

«پرداخت وجه سند» و امثالهم را در بر می‌گیرد که همچون ایرادهای مربوط به رابطه‌ی پایه، تنها در برابر «دارنده‌ی بلاواسطه» و «دارنده‌ی فاقد حسن نیت» قابل طرح هستند؛ و دسته‌ی دیگر، ایراداتی است که باعث «زوال مطلق تعهد متعهد» می‌شوند؛ به گونه‌ای که امضاکننده در برابر هیچکس حتی دارنده‌ی «با واسطه» و «با حسن نیت» هم مسئول نیست. ایرادات «جعل»، «عدم اهلیت» و «امضای سند توسط نماینده‌ی فاقد اختیار» از جمله این ایرادها هستند.

به عنوان مثال در خصوص ایراد جعل ماده ۳۴ کنوانسیون آنسیترال مقرر می‌دارد: «امضای مجعول در سند، شخصی که امضای او جعل شده است را مسئول نمی‌شناسد...». در حقوق آمریکا نیز این قاعده براساس مفاد بند الف ماده ۴۰۳-۳ قلمنون متحدالشکل تجاری آمریکا بیان شده است. (Miller&Jentz, 2010:564) و از این دفاعیات به «دفاعیات واقعی یا ماهوی یا حقیقی»^{۱۸} تعبیر می‌شود که بر علیه تمامی دارندگان حتی دارنده با واسطه و با حسن نیت قابل طرح هستند. (Mayer et al, 2012, 876) در این خصوص اختلاف دیدگاهی در نظام‌های حقوقی رومی - ژرمنی و کامن لا وجود ندارد. (Kessler, 1938:863) و از این دفاعیات به عنوان یک دفاع جهانی یا واقعی یاد شده است. (Clarkson et al, 2012, 508) قانون تجارت ایران در خصوص این مسئله تصریحی ندارد اما از ظاهر ماده ۳۱۱ قانون تجارت می‌توان این قاعده را استنباط کرد که امضا با اصالت صادرکننده از شرایط اساسی چک است و اگر امضای صادرکننده جعل شده باشد او از مسئولیت ناشی از سند تجاری معاف است، رویه قضایی هم به درستی از این قاعده تبعیت نموده است. (عبدی پور فرد، ۱۳۹۶:ص ۱۹۴)

با این وجود، بر اساس ماده مذکور و ماده ۴۰۶-۳ قانون متحدالشکل تجاری آمریکا در صورتی که غفلت شخصی که نام یا امضای وی جعل شده در تحقق جعل به گونه‌ای مشارکت داشته و موثر بوده است، مسئولیت او منتفی نمی‌شود و دادگاه ممکن است ادعای شخص در مورد بی‌اعتباری امضاء را نپذیرد. (mann&Roberts, 2015:551) نکته‌ای که در قسمت دوم ماده ۳۴ کنوانسیون آنسیترال نیز مورد تاکید قرار گرفته است.

علاوه بر جعل برخی دیگر از ایرادات همچون «عدم اهلیت امضاء کننده» و «امضاء سند توسط نماینده فاقد اختیار» نیز از جمله ایراداتی هستند که زوال مطلق تعهد را در پی دارند.

۱۲- نتیجه گیری

با توجه به سکوت قانون تجارت ایران و فقدان نظری واحد بین مولفین بنظر می‌رسد برای مشخص شدن رابطه، بین «اصل عدم استماع ایرادات» با «وصف تجریدی» باید به تفکیک اصل عدم استماع ایرادات در خصوص رابطه پایه و رابطه براتی توجه نمود؛ زیرا وصف تجریدی بودن به معنای مجرد و مستقل بودن تعهد براتی از رابطه پایه است، به گونه‌ای که عیوب و ایرادات معامله پایه در تعهدات متعهدین براتی تاثیرگذار نباشد. اصل عدم استماع ایرادات نیز به معنای عدم استماع ایرادات در برابر متعهدله یا دارنده سند براتی است که معنا و مفهومی عام‌تر از وصف تجریدی دارد. در واقع، اصل عدم

18- real, absolute, or universal defense

استماع ایرادات در خصوص «رابطه پایه»، نتیجه و ثمره وصف تجریدی است نه اصل عدم استماع ایرادات در خصوص «رابطه براتی»؛ زیرا با توجه به مجرد بودن تعهدات براتی از معامله پایه، چنانچه معامله پایه به هر دلیلی مخدوش باشد، این امر تأثیری در صحت و درستی تعهدات براتی نخواهد داشت و کلیه متعهدین سند در برابر دارنده ملزم به ایفای تعهد خواهند بود. ممکن است علیرغم اینکه معامله پایه و اصلی کاملاً صحیح و لازم الاجرا است، معامله براتی (صدور، ظهرونیسی، ضمانت و قبولی) به هر دلیلی اعم از حجر، جعل امضا، سرقت، عدم رضایت، مفقودی، عدم صلاحیت امضا کننده و نظایر آن مخدوش باشد؛ بدیهی است نظر به اینکه این ایرادات هیچ ارتباطی با معامله پایه ندارند، نمی‌توان اصل عدم استماع ایرادات در خصوص ایرادات معامله براتی را نتیجه و ثمره وصف تجریدی دانست.

بعلاوه علیرغم اینکه اکثر قریب به اتفاق مولفین هیچ تفکیکی بین استثنائات اصل عدم استماع ایرادات رابطه پایه (نتیجه وصف تجریدی) با اصل عدم استماع ایرادات رابطه براتی قایل نشده اند لیکن این اصول استثنائاتی کاملاً متفاوت از همدیگر دارند که علاوه بر ضرورت توجه حقوقدانان و قضات به این موارد لازم است قانونگذار نیز در لایحه جدید قانون تجارت توجه خاصی را به این موارد معطوف دارد تا با توجه به اصول و قواعد حاکم بر اسناد تجاری و تاسی از کنوانسیونهای بین المللی و مقررات سایر کشورهای پیشرو در این زمینه ابهامات موجود را برطرف و به ایجاد وحدت رویه در بین محاکم منجر گردد.

منابع فارسی

کتب

- ۱- اسکینی، ربیعا. (۱۳۷۳). حقوق تجارت (برات، سفته، قبض انبار، اسناد در وجه حامل و چک). چاپ اول. قم: انتشارات مهر.
- ۲- اسکینی، ربیعا. (۱۳۷۳). حقوق تجارت تطبیقی (برات، سفته و چک ایران، فرانسه و انگلیس) چاپ اول. تهران: انتشارات مجد
- ۳- اسکینی، ربیعا. (۱۳۷۸). حقوق تجارت کلیات، معاملات تجاری، تجار و سازماندهی فعالیت تجاری. چاپ اول. تهران: انتشارات سمت
- ۴- بهرامی، بهرام. (۱۳۸۲). حقوق تجارت کاربرد. چاپ اول. تهران: انتشارات نگاه بینه و بهنامی
- ۵- عبدی پور فرد، ابراهیم. (۱۳۹۳). حقوق تجارت جلد سوم. تهران: انتشارات مجد
- ۶- عبدی پور فرد، ابراهیم. (۱۳۹۳). مباحث تحلیلی از حقوق تجارت (اوراق تجاری، بورس، اوراق بهادار، حق کسب و پیشه). قم: انتشارات جعفری
- ۷- عرفانی، محمود. (۱۳۷۵). حقوق تجارت. جلد اول. قم: انتشارات ماجد
- ۸- ستوده تهرانی، حسن. (۱۳۷۵). حقوق تجارت. جلد سوم. انتشارات دادگستر

- ۹- سکوتی نسیمی، رضا. (۱۳۹۵). مباحثی تحلیلی از حقوق اسناد تجاری. چاپ دوم. تهران: انتشارات مجد
- ۱۰- صباغیان، حسین. (۱۳۹۶). ویژگی ها و مزایای اسناد تجاری در آراء دیوان عالی کشور، نظریات اداره حقوقی و محاکم دادگستری. چاپ اول. تهران: انتشارات جنگل
- ۱۱- صفیری، محمد. (۱۳۸۰). حقوق بازرگانی اسناد. چاپ اول. تهران: شرکت سهامی انتشار
- ۱۲- کاویانی، کوروش. (۱۳۸۹). حقوق اسناد تجاری حقوق تجارت ۳. چاپ سوم. تهران: انتشارات نشر میزان
- ۱۳- متین، احمد. (۱۳۸۱). مجموعه رویه قضایی (قسمت حقوقی)، آراء شعب و هیات های عمومی دیوان عالی کشور از سال ۱۳۱۱ تا سال ۱۳۳۵. چاپ اول. تهران: رهام
- ۱۴- معین، محمد. (۱۳۷۹). فرهنگ فارسی. چاپ پانزدهم. تهران: انتشارات سپهر

مقالات و جزوات

- ۱- دکتر اخلاقی، بهروز، نظریه عمومی حاکم بر اسناد تجاری، جزوه پلی کپی دانشکده حقوق دانشگاه تهران سال تحصیلی ۱۳۷۰-۱۳۷۱
- ۲- جنیدی، لعیا، شریعتی نسب، صادق. (۱۳۹۲). وصف تجریدی در حقوق ایران با تاکید بر رویه قضایی، فصلنامه حقوق، مجله دانشکده حقوق و علوم سیلسی، دوره ۴۳، شماره ۱، صفحات ۱-۱۶
- ۳- دکتر فخاری، امیرحسین، جزوه پلی کپی اسناد تجاری، مقطع کارشناسی، انتشارات دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی، سال تحصیلی ۱۳۷۳-۱۳۷۴
- ۴- عبدی پور فرد، ابراهیم، فتوحی راد، علی. (۱۳۹۵). تحلیل اقتصادی اسناد تجاری به عنوان سیستم پرداخت، فصلنامه دانشنامه حقوق اقتصادی (دانش و توسعه سابق)
- ۵- مافی، همایون، عبدالصمدی، راضیه. (۱۳۹۴). بررسی تطبیقی وصف تجریدی در اسناد تجاری با اصل استقلال در اعتبارات اسنادی
- ۶- مسعودی، بابک. (۱۳۷۹). اصول حاکم بر اسناد تجاری، مجله کانون وکلا، شماره ۱۷۱
- ۷- نوروزی، رضا. (۱۳۷۹). دعوای دارنده چک علیه صادر کننده، مجله وکالت، شماره ۴، صفحات ۲۴-۲۷
- سایت های اینترنتی

- 1- www.magazine.shme.ir:15/7/1399
- 2- www.j.ijri.ir:1/8/1399
- 3- www.dadfaran.com:12/7/1399
- 4- dadrah.ir:20/7/1399

منابع خارجی

- 1- P.W.D. Redmond-Mercantile law 20.Ed.Mecdonald &Evans
itD.London,1963,p.194,N.9
- 2- Bills of Exchange Act 1882(UK Public General Acts1882 c. 61 (Regnal.
45_and_46_Vict)
- 3-Clarkson,Kenneth A, Miller Leroy&Roger Leroy& Cross, Frank
B,(2012),Business Law Text and Caces,12Ed,USA,South-Western,Centage
Learning.

- 4- Geneva Conventions Bills of Exchange and Promissory Notes (Geneva, 1930) The League of Nations.
- 5-Convention Providing a Uniform Law for Cheques, 1931/03 / 19.
- 6- G.Ripert,op.cit.p.154 No 2040;lord chorley and o.c.Giles-slatcrs-Mercantile law 15th ed. P .257.
- 7-Mayer , Don. et al ., Business law and the legal Enironment: Master of Accouhntancy edition v.1.0 ,2012,p 876.
- 8-MC.Loughlin,introduction,to Negotiable instrument,London Butterworths,1975.op,cit,p,1.

- 9-Kessler,Friedrich,(1938)"Forged endorsements" ,Yale Law school Legal Scholarship Repository,vol47,No6,863-897.
- 10- Mann,Richard A& Roberts,Barry S,(2012).Business Law.15Ed.USA.South- Western,Centage Learning
- 11-Miller ,Roger Leroy& Jentz,Gaylord A,(2010), Business Law Today, 15Ed.USA,south- Western,Centage Learning.
- 12- United Nation Convention on International Bills of Exchange and International Promissory Notes, 1988(UNCITRAL)
- 13- Uniform Commercial Code,2002.